

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення сучасної освіти в Україні відображає тенденції розвитку освітніх систем у світі. Українська держава і суспільство чітко визначили свій орієнтир у русло євроінтеграції, тому Україна поступово здійснює реформування освітньої галузі у контексті європейських вимог. Процес розбудови сучасної системи освіти задекларовано у Законі України «Про вищу освіту» (2014), у якому зазначено основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, зокрема, для створення умов посиленої співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Проте інтеграційні процеси, що мають місце в багатьох галузях суспільного життя, водночас передбачають збереження позитивного національного освітнього досвіду і традицій. Тому, розробляючи шляхи впровадження ефективної системи освіти і виховання, необхідно враховувати не тільки світовий досвід, а й передусім вивчати надбання вітчизняної педагогічної думки. З'ясування достовірних фактів історії української освіти зумовлене об'єктивною потребою у ретельному вивченні, неупередженій оцінці, творчому осмисленні з нових методологічних позицій кращих надбань національної педагогічної думки в минулому. Відтак, першочерговим стає завдання звернення до імен видатних культурно-освітніх діячів, творча спадщина яких була вилучена з історико-педагогічного процесу, та визначення ролі освітян, які працювали на теренах розвитку національної педагогічної думки.

У процесі дослідження розбудови національної освіти важливого значення набуває вивчення періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст., коли формувалася національна ідея, розвивалася українська культура й відбувався духовний розвиток народу. Цей період в історії характеризувався пошуками шляхів становлення національного відродження та рідномовної освіти, самоусвідомлення українців через розвиток і збереження української культури та національної ментальності. Вітчизняна педагогічна думка цього періоду представлена цілою плеядою видатних педагогів-просвітників, культурних, громадських діячів, серед яких чільне місце належить Івану Васильовичу Лучицькому (1845–1918) – українському історикові, педагогу, просвітнику та активному громадському діячеві. Головним завданням своєї творчості він убачав розвиток рідної мови і культури, утвердження почуття національної самосвідомості, збагачення духовного арсеналу українського народу здобутками світової цивілізації.

Особистість та різнопланова діяльність І. Лучицького привертала увагу вчених у різні періоди розвитку вітчизняної науки: його біографію і творчий шлях, а також педагогічну та викладацьку діяльність висвітлювали ще сучасники вченого: В. Бузескул, К. Василенко, О. Грушевський, М. Кареев, О. Кістяківський, В. Модестов, Є. Тарле; аспекти історико-літературної діяльності просвітника розкрито у статтях К. Арсеньева, Анрі Се, В. Мякотіна, Є. Петрова та ін. Про ученого як активного учасника національно-просвітницького руху ХІХ ст. та борця за українську мову в Державній думі згадується у статтях та спогадах таких

науковців та відомих громадських діячів, як С. Русова, В. Садовський, В. Самійленко, Є. Чикаленко та ін.; життєвому і творчому шляху І. Лучицького присвятили свої дослідження сучасні дослідники: Ю. Іванов, І. Мазур, О. Новікова, В. Онопрієнко, Л. Таран та ін.; науково-публіцистичну творчість просвітника розглядав у своїх працях В. Смолій; політична діяльність ученого була предметом студій М. Кальницького, О. Коника; громадську та культурно-освітню діяльність І. Лучицького досліджували Л. Березівська, Н. Логунова, М. Попович. Про нього як про учасника громадського руху 60-х років XIX ст. згадується у працях Н. Побірченко. Однак викладацькій роботі діяча, його педагогічним поглядам учені (В. Потульницький, С. Стельмах) присвятили лише окремі фрагменти своїх досліджень.

Водночас, заслуговують на увагу дослідження сучасних істориків педагогіки, у яких постає картина стану педагогічної та просвітницької ситуації на території України в кінці XIX – на початку XX століття (О. Адаменко, І. Албул, О. Антонова, Л. Березівська, А. Белан, Л. Ваховський, Л. Вовк, Н. Гупан, Н. Дічек, І. Зайченко, О. Кравченко, В. Кузь, Н. Коляда, Т. Кочубей, О. Петренко, Л. Пироженко, Н. Сейко, О. Сухомлинська, В. Федяєва та ін). Проте в більшості їхніх праць лише побіжно розглядається постать І. Лучицького, значення його творчого доробку для розвитку вітчизняної культури та освіти. Історіографічний аналіз літератури засвідчує відсутність цілісного дослідження педагогічної складової творчої спадщини вченого, недостатньо вивчено та представлено його внесок у розвиток української педагогічної думки.

Отже, важливість об'єктивного осмислення педагогічної і науково-просвітницької діяльності І. Лучицького, актуальність проблеми та її недостатня наукова розробленість зумовили вибір теми дослідження – **«Педагогічна та просвітницька діяльність Івана Васильовича Лучицького (1845–1918)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою держбюджетних тем: «Становлення та розвиток педагогічного краєзнавства в Україні (друга половина XIX – початок XX століття)», 2010–2012 рр. (державний реєстраційний номер 0111U000212); «Педагогічно-просвітницька діяльність громадських організацій України (друга половина XIX – початок XX ст.)», 2013–2015 рр. (державний реєстраційний номер 0113U000331), які розроблялися на базі Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини подвійного підпорядкування (МОН України та НАПН України). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 10 від 21.02.2011 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 3 від 29.03.2011 р.)

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз педагогічної спадщини та просвітницької діяльності І. Лучицького, визначити його внесок у розвиток просвітницького руху в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.

Відповідно до теми та мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити історіографічний аналіз проблеми та джерельної бази дослідження.

2. Визначити основні етапи життєдіяльності педагога-просвітника та виокремити провідні чинники формування світогляду ученого-просвітника.

3. Схарактеризувати зміст і спрямованість просвітницької діяльності І. Лучицького.

4. Розкрити загальнопедагогічні погляди І. Лучицького та висвітлити особливості його методики викладання історії у вищому навчальному закладі.

Об'єкт дослідження – розвиток педагогічної думки у просвітницькому русі України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Предмет дослідження – педагогічна спадщина та просвітницька діяльність І. Лучицького.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань дослідження використовувався комплекс таких взаємопов'язаних методів:

– *пошуково-бібліографічний* метод – вивчення архівних та друкованих матеріалів, зокрема, листування, спогадів дружини М. Лучицької, праць ученого для упорядкування розрізненої в часі науково-педагогічної інформації та фактологічного матеріалу з життя і діяльності І. Лучицького;

– *персоналістично-біографічний* метод – для розкриття життєвого і творчого шляху І. Лучицького, з'ясування впливу різних чинників на формування його педагогічних поглядів та спрямування просвітницької діяльності;

– *історико-ретроспективний* метод – для розроблення й обґрунтування основних періодів педагогічної і просвітницької діяльності Івана Васильовича Лучицького в динаміці змін та часовій послідовності;

– *теоретичний, хронологічно-системний* – метод та логічний аналіз, синтез, класифікація друкованих джерел із досліджуваної проблеми для встановлення стану дослідженості постаті І. Лучицького на сучасному етапі;

– метод *теоретичного узагальнення* – для формулювання й обґрунтування висновків за результатами здійсненої науково-пошукової роботи.

Хронологічні межі дослідження охоплюють роки життя та діяльності І. Лучицького (1845–1918 рр.). *Нижня хронологічна межа* дослідження зумовлена датою народження майбутнього педагога. Роки його навчання у Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії та Київській першій чоловічій гімназії, у Київському університеті Св. Володимира розпочали етап становлення педагога, викладача та відомого науковця, знавця історії.

Верхня хронологічна межа – рік смерті ученого, який до кінця своїх днів був відданим борцем за національну свободу українського народу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* здійснено комплексний аналіз педагогічної спадщини та просвітницької діяльності І. Лучицького, з'ясовано внесок педагога у розвиток просвітницького руху на українських землях; визначено основні етапи життєдіяльності педагога-просвітника, а саме: перший етап (1845–1869) – формування світогляду та особистості педагога, другий етап (1869–1904) – активна педагогічна та просвітницька діяльність, третій етап (1904–1914) – ініціативна політична діяльність, четвертий етап (1915–1918) – період творчої роботи в умовах усамітнення; викоремлено провідні чинники формування світогляду ученого-просвітника: *родина* (етнічне і соціальне середовище, з якого він вийшов, зближення

батька з місцевими гебраїстами, равинами, прихильність матері до національних традицій); *культурно-освітнє середовище* (вплив освіти, здобутої у навчальних закладах (Кам'янець-Подільська чоловіча гімназія, Перша Київська чоловіча гімназія, Київський університет Св. Володимира), вплив визначних громадських діячів); *науково-педагогічні* (творчий доробок українських і зарубіжних учених; науково-пошукова робота з вивчення історії різних країн світу та історії Малоросії; знайомство та співпраця з відомими зарубіжними громадськими, культурними діячами); розкрито загальнопедагогічні погляди І. Лучицького (введення обов'язкового початкового навчання з викладанням української мови; необхідність освіти для жінок як повноправних і повноцінних учасників суспільного життя; використання у практиці вітчизняної школи зарубіжного освітнього досвіду з метою запозичення кращих освітніх надбань розвинених країн світу; необхідність реорганізації освітніх закладів, у результаті якої школа має стати державно-громадською установою, здатною формувати і зберігати національну культуру, ґрунтуватися на народній основі, з викладанням українською мовою, з урахуванням традицій, історії, зі змістовим наповненням і формами роботи, що відповідають потребам народу); висвітлено особливості його методики викладання історії у вищому навчальному закладі: форми організації навчального процесу (лекція, семінарське та практичне заняття, самостійна робота у формі написання рефератів), методи викладання історії (пояснювально-ілюстративний і репродуктивний метод, евристичний метод, дослідницький метод та метод роботи із друківаними і письмовими текстами);

– *уточнено* факти, дані про редакторську та публіцистичну діяльність І. Лучицького на шпальтах періодичних видань у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.;

– *подальшого розвитку* набуло висвітлення ролі І. Лучицького в культурно-освітньому житті України, зокрема, у створенні Українського наукового товариства, його діяльності як члена Державної думи третього скликання, як члена партії кадетів та його участі у просвітницьких заходах Старої Громади.

До наукового обігу введено маловідомі та невідомі архівні документи, історичні факти, які розширяють сучасні знання про громадсько-просвітницьку спадщину вченого.

Практичне значення одержаних результатів. Фактичний матеріал, теоретичні положення і висновки дослідження, систематизовані та узагальнені положення, джерельна база збагачують історико-педагогічне знання, сприяють усвідомленню й освоєнню змісту педагогічної та просвітницької діяльності І. Лучицького з метою цілісного розуміння особливостей розвитку педагогічної думки й історії національної освіти. Основні положення й висновки дисертаційної роботи можуть стати основою для подальших наукових розвідок у царині історії педагогіки, історії України; для розширення, доповнення та оновлення змісту навчального курсу «Історія педагогіки»; для використання при укладанні нового покоління навчальних посібників, підручників, хрестоматій з історії освіти і шкільництва в Україні, а також будуть корисними для дослідників, викладачів, аспірантів, студентів при виконанні історико-педагогічних досліджень. Матеріали дисертації використовуються у роботі науково-дослідної лабораторії «Педагогічне краєзнавство Черкащини», Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини подвійного підпорядкування (МОН України та НАПН України).

Результати дослідження *впроваджено* в навчальний процес ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка про впровадження № 619 від 27.05.2015 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження № 355 від 1.10.2015 р.), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка про впровадження № 25.2/797 від 27.05.2015 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка про впровадження № 1294/01 від 18.05.2015 р.).

Джерельна база дослідження. Джерельну основу педагогічного дослідження становить історична, історико-педагогічна, педагогічна, методична література, творча спадщина І. Лучицького (наукові праці, публікації в періодичній пресі, рукописні праці). Фактологічний матеріал дисертації становлять:

– документи і матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (ЦДАК України) (ф. № 707 – Управління Київського навчального округу, ф. № 442 – Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора, ф. № 275 – Київське охоронне відділення, ф. № 274 – Київське губернське жандармське управління); Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ф. № 66 – І. Лучицький, ф. № 61 – О. Кістяківський, ф. № 95 – В. Доманицький, ф. № VIII – Київський університет, ф. № III – Листування);

– фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Київської наукової бібліотеки ім. М. Максимовича;

– матеріали періодичної преси другої половини XIX ст. – початку XX ст., зокрема, журнали «Отечественные записки» (1818–1884), «Русская старина» (1870–1918), «Исторический вестник» (1880–1917), «Киевская старина» (1882–1906), «Украинская жизнь» (1912–1917), «Голос минувшого» (1913–1923), газети «Киевлянин» (1864–1919), «Университетские известия» (1861–1919), «Свобода и право» (1905–1906), «Громадська думка» (1905–1906), «Киевская мысль» (1906–1918) та ін.;

– матеріали дисертаційних досліджень, монографій; довідково-бібліографічної літератури;

– опубліковані джерела особистого походження: мемуари, щоденники, листи. Центральне місце серед них займають мемуари дружини – М. Лучицької; спогади та щоденники М. Карєєва, О. Кістяківського, С. Русової, В. Самійленка, Є. Чикаленка, де зібрано цінний оригінальний матеріал про наукову та педагогічну діяльність І. Лучицького.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження висвітлювалися у виступах на конференціях і семінарах різного рівня, а саме: *міжнародних* – «Ціннісні пріоритети освіти: виклики XXI століття» (Луганськ, 2011), «Сучасні тенденції використання дидактичних ідей Яна Амоса Коменського» (Умань, 2012), «Розвиток сучасного суспільства в умовах глобальної нестабільності» (Одеса, 2014), «Актуальні питання сучасної педагогіки» (Львів,

2014), «Пріоритетні напрямки розвитку суспільних наук у ХХІ столітті» (Херсон, 2015); *всеукраїнських* – «Образ дитини у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях» (Харків, 2011), «Актуальні проблеми підготовки сучасного вчителя» (Умань, 2011), «Українська педагогіка 1920-х років – сучасні оцінки і виміри» (Умань, 2012), «Пріоритети української науки» (Київ, 2012), «Права дитини: від витоків до сьогодення» (Умань, 2013), «Джерельна та історіографічна основа сучасних історико-педагогічних досліджень» (Хмельницький, 2013), «Освіта крізь призму мікроісторії: заклади освіти, особистості, навчальна література, листування» (Київ, 2015); *науково-методичних семінарах* – «Права дитини: від витоків до сьогодення» (Умань, 2012); *на засіданнях* кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2011–2015); *у роботі* Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини подвійного підпорядкування (МОН України і НАПН України)

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 16 публікаціях автора, із яких 7 статей відображають основні наукові результати дисертації (1 – у зарубіжному періодичному науковому виданні), 6 – апробаційного характеру, 2 – додатково відображають результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (379 найменувань, із них – 128 архівних джерел), 8 додатків на 50 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 288 сторінок. Основний текст – 198 сторінок. Робота містить 1 фото, 1 таблицю.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, визначено хронологічні межі та схарактеризовано джерельну базу дослідження, відображено апробацію результатів дисертації, вміщено відомості про структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *«Становлення Івана Лучицького як педагога, просвітника та громадського діяча»* – здійснено аналіз історіографії проблеми та джерельної бази дослідження. Визначено основні етапи життєдіяльності педагога-просвітника, виявлено основні чинники, які зумовили формування світогляду ученого-просвітника; створено ретроспективний портрет Лучицького-викладача.

Історіографічний пошук показав, впродовж кінця ХІХ – на початку ХХ ст. учені, культурні й освітні діячі давали оцінку різнобічної діяльності І. Лучицького.

У ході вивчення джерел із проблеми дослідження виділено 4 періоди в розвитку досліджень педагогічної та просвітницької діяльності І. Лучицького:

1) *перший період* (1884–1914) – прижиттєва історіографія, характеризується описовістю. Виявлено, що вчені, дослідники у межах цього періоду (Анрі Се, В. Іконников, М. Карєєв, В. Мякотін, Є. Петров, В. Садовський та Е. Тарле) описували біографію, педагогічний, науковий шлях, займалися упорядкуванням біографії І. Лучицького, аналізували історичні дослідження вченого. Цей період представлений переважно словниками та статтями;

2) *другий період* (1918–1922) – історіографія часів більшовицької влади – після смерті вченого (1918 р.). Це були часи революцій та суспільних змін, приходу до влади більшовиків, розпочалося активне ознайомлення громадськості з творчістю та науковою спадщиною І. Лучицького. Завдяки спогадам учнів, колег, друзів, рідних вченого (А. Бутенко, О. Грушевський, М. Кареев) з'являються перші публікації про особистість Івана Васильовича, метою яких було висвітлення моральних якостей вченого та опис цікавих епізодів його біографії, аналіз його науково-педагогічної роботи. Підкреслене високе значення постаті вченого як для вітчизняної, так і для зарубіжної історичної науки;

3) *третій період* (1922–1990) – історіографія радянського періоду – окремих значних досліджень про постать та діяльність вченого не було. Лише у період раннього радянського періоду, а це початок ХХ століття, були популярні короткі некрологи, які друкувалися на сторінках газет та журналів з приводу смерті відомих діячів освіти та науки. Згодом у радянських словниках та енциклопедіях фрагментарно висвітлювалася видавнича, педагогічна та громадська діяльність вченого;

4) *четвертий період* (1991–2000-і) – історіографія незалежної України – характеризується поживанням інтересу до минулого та її яскравих представників, зокрема починається активне вивчення історії Київського університету Св. Володимира та видатних його викладачів. У межах цього періоду значний внесок у вивчення особистості І. Лучицького, його педагогічної та просвітницької праці було зроблено вітчизняними вченими, серед яких: І. Албул, Л. Березівська, В. Бузескул, Н. Гупан, Н. Дічек, І. Зайченко, Ю. Іванов, І. Мазур, О. Кравченко, О. Новікова, В. Онопрієнко, В. Потульницький, Л. Таран. У наукових працях О. Коник, Н. Логунової, Н. Побірченко розкрито політичну діяльність вченого, участь у Громаді, зокрема, його активну позицію щодо розвитку української мови та самобутності українського народу.

У дослідженні з'ясовано, що провідними чинниками, які сприяли формуванню світоглядних переконань та життєвих цінностей вченого-просвітника, були: родина (етнічне і соціальне середовище, з якого він вийшов, зближення батька з місцевими гебраїстами, равинами, прихильність матері до національних традицій); культурно-освітнє середовище (вплив освіти, здобутої у навчальних закладах (Кам'янець-Подільська чоловіча гімназія, Перша Київська чоловіча гімназія, Київський університет Св. Володимира), вплив визначних громадських діячів); науково-педагогічні (творчий доробок українських і зарубіжних учених; науково-пошукова робота з вивчення історії різних країн світу та історії Малоросії; знайомство та співпраця з відомими зарубіжними громадськими, культурними діячами).

З урахуванням змін у діяльності та поглядах вченого визначено чотири основних етапи життєдіяльності І. Лучицького:

І етап (1845–1869) – *формування світогляду та особистості педагога*, у межах якого склалися його самобутні ідейні переконання, негативне ставлення до будь-якої нетерпимості, що вплинуло на дослідження становища селян в Малоросії на основі Рум'янцевого опису, а також історичного процесу у Франції та інших країнах;

II етап (1869–1904) – *активна педагогічна та просвітницька діяльність*, у Києво-Подільській прогімназії (1869–1870), а згодом у Київському університеті Св. Володимира (1870–1904), що сприяло формуванню активної громадянської та культурно-освітньої позиції у відстоюванні національної самосвідомості українського народу;

III етап (1904–1914) – *ініціативна політична діяльність*, спричинена обранням гласним Золотоніського повітового і Полтавського губернського земств та почесним мировим суддею, вступом до Конституційно-демократичної партії, а у 1907 р. – обранням депутатом до III Державної думи від м. Києва, де виступав на захист української мови у школах та судах на території з українським населенням;

IV етап (1915–1918) – *період творчої роботи в умовах усамітнення*, спричиненого розчаруванням у депутатській діяльності, поступовим припиненням політичної діяльності і виходом із Конституційно-демократичної партії. У 1917 р. через погіршення здоров'я поїхав до себе на хутір Каврай Полтавської губернії, де 22 серпня 1918 р. помер.

Доведено, що спільною, характерною для всіх етапів життєвої та педагогічної діяльності рисою була велика працездатність і вимогливість І. Лучицького до себе та незмінне бажання посприяти покращенню долі українського народу через його просвіту.

Дослідження наукової та архівної спадщини І. Лучицького дало можливість розкрити своєрідність його педагогічної (у Києво-Подільській прогімназії) та викладацької діяльності (у Київському університеті Св. Володимира, Петербурзькому університеті, Психоневрологічному інституті на Вищих жіночих курсах, курсах П. Лесгафта) та створити ретроспективний портрет І. Лучицького – викладача й учителя, який став одним із перших, хто почав вивчати історію нового часу та став засновником російської наукової школи в галузі нової історії в Києві. Учений концентрував свої курси і семінари виключно у сфері соціально-економічної історії Західної Європи у XVI – XVIII ст. Аналіз джерел показав, що І. Лучицький мав педагогічний талант, його лекції були глибоко наукові, матеріал викладався логічно, послідовно та підкріплювався широким спектром конкретних фактів і подій з архівного матеріалу, більшість яких учений уперше ввів до наукового обігу після закордонних відряджень.

У другому розділі – *«Зміст і спрямованість просвітницької діяльності Івана Лучицького»* – розкрито роль громадсько-політичної діяльності педагога у становленні та розвитку українізації народної освіти; визначено особливості культурно-освітньої та громадсько-благодійної діяльності І. Лучицького; проаналізовано редакторську та публіцистичну діяльність просвітника.

У дослідженні встановлено, що просвітницька діяльність І. Лучицького вирізняється національною і гуманістичною спрямованістю та активною життєвою позицією, оскільки зорієнтована на духовний розвиток і самоідентифікацію українського народу шляхом національної освіти. Учений в 1907–1912 рр. був членом III Державної думи від міста Києва, на засіданнях якої порушував українське питання та доводив самобутність української мови, історичне право народу на використання етнічної мови у школі і суді.

В умовах постійних обмежень і заборон рідної мови просвітник вів активну боротьбу за її легалізацію та впровадження в різні сфери життя українського народу:

- шкільну освіту, де навчання здійснювалося б рідною для дітей мовою, що полегшує засвоєння навчального матеріалу та сприяє національному самовизначенню, пробуджує національну свідомість;

- для ведення судочинства, оскільки вважав, що з давніх-давен Україна мала свою організацію, яка була закріплена договорами, укладеними між приєднаною Україною (Малоросією) та Росією. І. Лучицький став одним із тих, хто підготував ґрунт для діяльності наступних поколінь щодо розвитку національної ідеї.

У дослідженні показано, що просвітницька діяльність І. Лучицького тісно пов'язана з культурно-освітньою та громадсько-благодійною, що були спрямовані передусім на розвиток українського суспільства, на піднесення культурного та освітнього рівня населення. Така діяльність ученого сприяла роботі благодійних та громадських товариств, членом та засновником яких він був:

- допомоги нужденним літераторам і вченим, уродженцям Південної Росії, товариства взаємодопомоги студентам Київського університету Св. Володимира, колишніх вихованців Колегії Павла Галагана, Вільного Економічного товариства (основними формами роботи були: складання звернень і клопотань до різних державних відомств з вимогою скасувати обмеження українського слова; участь в освітніх заходах, як-то лекції, читання);

- Київського товариства грамотності (основними питаннями, якими займалися члени ради, були: розгляд і вирішення питання про видання народної газети; питання про заснування збору коштів при Товаристві грамотності; питання про заснування книжкових складів у містах Києві, Обухові, Смілі Київської губернії; про заснування бібліотеки-читальні у місті Києві; про доповнення статуту статтею, яка б давала можливість Товариству купувати нерухому власність та ін.);

- Історичного товариства Нестора Літописця, заснованого в 1872 р. з ініціативи професорів Київського університету Св. Володимира (члени товариства займалися виключно: збором відомостей із місцевих українських архівів і бібліотек, вивченням пам'яток минулого, організацією читань доповідей з давньої і середньовічної історії України);

- Українського наукового товариства, заснованого в 1906 р. у місті Києві В. Антоновичем, П. Житецьким, І. Лучицьким та В. Науменком (основним завданням була організація наукової роботи та популяризація серед членів товариства надбань сучасної науки).

Задля загального покращення освіти народу учений пропонував: читання публічних лекцій; активне сприяння благодійним організаціям Києва та інших міст з метою допомоги незаможним студентам, єврейським учням, дітям робітників, сиротам, товариству облаштування жител і поліпшення побуту робітничого класу в Києві й інших містах; участь у розширенні Народної Аудиторії в Києві; підтримання руху жінок за право здобувати вищу освіту; створення товариства письменності в Києві для освіти малозабезпеченого населення; опікування бібліотеками та їх забезпечення книгами (величезну бібліотеку з історії Європи, зібрану під час закордонних відряджень, у 1912 р. Іван Васильович передав у дар Публічній бібліотеці в Києві; за власної ініціативи побудував Міську бібліотеку).

Встановлено, що І. Лучицький входив до складу комісії, утвореної з нагоди встановлення пам'ятника Т. Шевченку у Києві, адже вчений постійно дбав про збереження національних та культурних цінностей українського народу. Особливу увагу І. Лучицький приділяв питанням розвитку народної освіти, будівництву та відкриттю нових шкіл.

З'ясовано, що просвітницькою спрямованістю також характеризується журналістська, редакторська та видавнича діяльність І. Лучицького, пов'язана з періодикою кінця ХІХ – початку ХХ ст. Учений співпрацював у багатьох щоденних газетах та журналах, а саме: «Отечественные записки» (1818–1884), «Университетские известия» (1861–1919), «Русское богатство» (1876–1918), «Зоря» (1880–1884), «Исторический вестник» (1880–1917), «Киевская старина» (1882–1906), «Киевские отклики» (1903–1907), «Громадська думка» (1905–1906), «Слово» (1907–1909), «Голос минувшого» (1913–1923) та ін. На сторінках цих періодичних видань учений друкував статті з результатами своїх наукових пошуків.

Встановлено, що активна громадянська позиція ученого найяскравіше виявилася за часів видання таких періодичних видань, як «Киевское слово» (1894), «Киевские отклики» (1903–1907), часів редакторства видань «Киевские отклики» (1904–1905), «Известия Киевской городской думы» (1905), «Свобода и право» (1905–1906), та за часів членства у Громаді публікацій статей з історії України та Європи в журналі «Киевская старина» (1882–1906) та ін.

Проведене дослідження показало, що Іван Лучицький поставив перед собою мету простежити еволюцію малоросійського землеволодіння, що стало для І. Лучицького невідкладною справою. Дослідник звернувся до систематичного вивчення Рум'янцевого опису (джерело із соціально-економічної історії Малоросії на той час), результатом чого стало написання цілої низки важливих праць, з якими згодом працювали інші дослідники. З'явилася стаття І. Лучицького «Следы общинного землевладения в Левобережной Украине в XVIII в.» (1882), ним були видані таблиці козацьких земельних володінь по Золотонській сотні на основі Рум'янцевого опису під назвою «Казачьи владения золотоношского уезда Полтавской губернии в 1767 г.» (1883) та збірник документів з історії общинного землеволодіння у Лівобережній Україні («Сборник материалов для истории общины и общественных земель в Левобережной Украине XVIII в.») (1885).

За редакцією І. Лучицького вийшли у світ окремі переклади, зокрема, «История XIX века» Ч. Файфа, «История географии Европы» Е. Фрімана, «История Франции в XIX веке» Ж. Грегуара, «История умственного развития Европы» Дж. Дрепера.

Доведено, що публіцистична діяльність І. Лучицького була тісно пов'язана з науково-дослідною, що виявлялось у пошуку та збиранні цінних документів, рукописів та рідкісних стародруків.

У третьому розділі – *«Питання освіти та виховання дітей і молоді у педагогічній спадщині вченого»* – схарактеризовано загальнопедагогічні погляди І. Лучицького; проаналізовано його внесок у становлення методики викладання історії у вищих навчальних закладах; висвітлено життєвий і творчий шлях учнів педагога – послідовників його педагогічних та наукових ідей.

Аналіз педагогічної спадщини І. Лучицького показав, що значну увагу він приділяв питанням розумового розвитку молоді та освіченості населення. Професор, як один із засновників Товариства грамотності в Києві, завжди проявляв невтомну енергію, ініціативу, ентузіазм у справі організації освіти, планування лекцій і театральних вистав за доступними цінами. Необхідність у проведенні таких заходів убачав у тому, щоб вони задовольняли можливості народу у корисному проведенні вільного часу. Різні урядові, громадські та приватні заклади й окремі особи спільними зусиллями стали засновувати так званій «Народний дім», у якому сконцентровувалися різні просвітницькі заклади для народу, а саме: класи для дорослих, недільні школи, безкоштовні бібліотеки, народні музеї, картинні галереї, народний театр і т. ін. Так, за благодійної участі І. Лучицького, а саме на кошти від прочитаних ним лекцій, Київським товариством грамотності була заснована народна безкоштовна бібліотека-читальня для всіх жителів міста Києва.

У дослідженні з'ясовано, що педагог-просвітник наголошував на необхідності освіти для жінок, що було запорукою їхньої самостійності та самодостатності, а також інтеграції їх у суспільство як повноправних і повноцінних громадян. Він вважав, що до університетських випробувань, як і до слухання лекцій в університеті, варто допускати (хоча б на ті факультети, де це можливо через низьку чисельність студентів, наприклад, на історико-філологічний факультет) жінок, які закінчили курс середньої школи. Будучи прихильником жіночої освіти І. Лучицький брався читати лекції та вести практичні заняття на Вищих жіночих курсах, як у Києві, так і в Петербурзі. А коли урядом у Києві було закрито Вищі жіночі курси, у 1902 р. педагогу вдалося добитися дозволу на їх відкриття.

Установлено, що особливою заслугою ученого на початку ХХ ст. була його участь у заснуванні Конституційно-демократичної партії (так званої партії Кадетів), усі члени якої підтримували національно-культурні вимоги українства, насамперед, наполегливо домагалися скасування заборони української мови та права вільно нею користуватися. Тому неодноразово І. Лучицький виступав з вимогою запровадження в освітніх закладах, а особливо в початкових школах, викладання українською мовою, адже таке навчання сприяло б розвитку мислення учнів та розширенню їхнього світогляду. Будучи членом III Державної думи від міста Києва, І. Лучицький ставав на захист української мови, наголошуючи на потребі вивчення української мови як рідної.

Дослідження показало, що, перебуваючи в закордонному відрядженні у Франції та Німеччині впродовж 1872–1874 рр., молодий педагог ставив питання про перебудову системи виховання і навчання в Україні відповідно до західноєвропейських ідей, що ґрунтувалися на принципах природовідповідності та народності з максимальним використанням розвивальних і виховних можливостей навчально-виховного процесу.

Встановлено, що у педагогічній діяльності І. Лучицького важливим питанням було застосування нових методів викладання історії у вищих навчальних закладах, а саме: пояснювально-ілюстративного і репродуктивного методів (застосовувався у вигляді лекції-монологу, читання, виступу); евристичного (застосовувався у вигляді бесіди між студентами); дослідницького (педагог надавав можливість студентам виконувати усні та письмові дослідницькі роботи); методу роботи з друкованими і письмовими текстами (робота з історичним документом, першоджерелом

застосовував для реалізації принципу наочності в навчанні історії). Завдяки використанню цих методів у студентів виникали яскраві образи і картини минулого, з'являлося відчуття духу епохи, формувався інтерес до історії; активізувалися процеси мислення й уяви, що сприяло більш плідному засвоєнню історичних знань і розвитку історичної свідомості; формувалися вміння навчальної роботи (аналізувати і визначати потрібну інформацію, міркувати, оцінювати значення документів минулого). Здійснений аналіз дозволив дійти висновків, що вчений у процесі читання лекцій застосовував науковий підхід з науковою аргументацією та аналізом історичної дисципліни. Саме така форма здобуття освіти в навчальних закладах України, на думку педагога, мала сприяти розвитку індивідуальних здібностей, пізнавальних можливостей і нахилів студентів, їхньому інтелектуальному розвитку. Це – основа формування національно свідомої, творчої, вольової особистості, гідного і рівноправного члена українського суспільства, здатного адаптуватися до складних соціально-економічних умов життя в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.

З'ясовано, що педагогічна спадщина І. Лучицького, багата на цінні педагогічні ідеї з широкого кола проблем педагогічної науки, була важливим чинником освітнього відродження у складних умовах соціально-економічного та громадського життя України того періоду. Вчений дбав про постійне підвищення якості освіти, розширення її змісту, введення нових навчальних предметів, зокрема, курсів з історії країн Західної Європи; підвищення якості фахової підготовки викладачів на основі конкуренції знань і вмінь.

Як гідний приклад для наслідування, І. Лучицький сам володів яскравими дидактичними, академічними, перцептивними, мовними, організаторськими та комунікативними здібностями, що вплинуло на виховання цілої когорти його учнів, зокрема: С. Глаголева-Даніні, Є. Ківлицького, М. Молчановського, В. Мякотина, Д. Петрушевського, В. Піскорського, Є. Тарле, які перейняли його педагогічний хист та дослідницький нахил, а в подальшому стали видатними діячами освіти, науки та блискучими істориками. Багато хто з учнів продовжили вивчати теми з історії західноєвропейський країн, які були започатковані ще І. Лучицьким, інші присвятили себе педагогічній діяльності і викладали історію як у Київському університеті Св. Володимира, так і в інших навчальних закладах.

Теоретико-методичні імперативи І. Лучицького мали інноваційний характер, вирізнялися демократичністю та гуманізмом, оскільки зорієнтовані були, насамперед, на особистість студента, його повноцінний та гармонійний розвиток.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення важливого й актуального завдання, що виявляється у розкритті педагогічної та просвітницької діяльності І. Лучицького. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і стали підставою для таких **висновків**:

1. У результаті історіографічного аналізу проблеми та джерельної бази дослідження, а також систематизації архівних джерел встановлено окремі біографічні відомості з життя і творчості І. Лучицького, виокремлено напрями просвітницької діяльності вченого (громадська, благодійна, культурно-освітня),

ідейні переконання щодо самотності української мови, охарактеризовано педагогічні погляди вченого, зміст його редакторсько-публіцистичної праці.

Історіографічний аналіз педагогічної персоналії І. Лучицького здійснено за чотирима хронологічними періодами його педагогічної та просвітницької діяльності у вітчизняній науці: *перший період* (1884–1917) – прижиттєва історіографія, *другий період* (1918–1922) – історіографія часів більшовицької влади; *третій період* (1922–1990) – історіографія радянського періоду; *четвертий період* (1991–2000-і) – історіографія незалежної України.

Для сучасних учених характерним є посилення інтересу до постаті І. Лучицького і прагнення до об'єктивного аналізу його ролі і значення для історії розвитку освіти і науки України. Серед широкого масиву різноманітних праць про І. Лучицького предметом дослідження стали ті, що стосувалися його педагогічної спадщини та просвітницької діяльності.

2. Визначено чотири основних етапи життєдіяльності І. Лучицького:

I етап (1845–1869) – *формування світогляду та особистості педагога*, завдяки чому склалися його самотні ідейні переконання, негативне ставлення до будь-якої нетерпимості, що стало причиною дослідження становища селян у Малоросії на основі Рум'янцевого опису, а також історичного процесу у Франції та інших країнах;

II етап (1869–1904) – *активна педагогічна та просвітницька діяльність* у Києво-Подільській прогімназії (1869–1870), а згодом у Київському університеті Св. Володимира (1870–1904), що стало причиною формування активної громадянської та культурно-освітньої позиції у відстоюванні національної самосвідомості українського народу;

III етап (1904–1914) – *ініціативна політична діяльність*, зумовлена обранням його гласним Золотоніського повітового і Полтавського губернського земств та почесним мировим суддею, вступом до Конституційно-демократичної партії, а у 1907 р. – обранням депутатом до III Державної думи від міста Києва, де виступав на захист української мови у школах та судах на території з українським населенням;

IV етап (1915–1918) – *період творчої роботи в умовах усамітнення*, в силу того, що в депутатській діяльності І. Лучицький розчарувався, поступово відійшов від політичної діяльності і вийшов з Конституційно-демократичної партії. У 1917 р. через погіршення здоров'я поїхав до себе на хутір Каврай Полтавської губернії, де 22 серпня 1918 р. його не стало.

Виокремлено провідні чинники формування світогляду ученого-просвітника: *родина* (етнічне і соціальне середовище, з якого він вийшов, зближення батька з місцевими гебраїстами, равинами, прихильність матері до національних традицій); *культурно-освітнє середовище* (вплив освіти, здобутої у навчальних закладах (Кам'янець-Подільська чоловіча гімназія, Перша Київська чоловіча гімназія, Київський університет Св. Володимира), вплив визначних громадських діячів); *науково-педагогічні* (творчий доробок українських і зарубіжних учених; науково-пошукова робота з вивчення історії різних країн світу та історії Малоросії; знайомство та співпраця з відомими зарубіжними громадськими, культурними діячами).

Доведено, що характерною рисою І. Лучицького була велика працездатність та вимогливість до себе, бажання культурно-освітнього відродження українського народу.

3. У ході аналізу просвітницької діяльності І. Лучицького схарактеризовано зміст і спрямованість її основних напрямів: *громадсько-просвітницького* (членство у багатьох благодійних товариствах, активна участь у київській Старій Громаді); *публіцистичного* (опублікування статей, що висвітлювали актуальні проблеми тогочасної дійсності на території України та з проблем історії Франції); *редакторського* (літературно-публіцистична діяльність у журналах, газетах другої половини ХІХ ст.: редагування і видання газети «Киевские Отклики» (1904–1905), «Известия Киевской городской думы» (1905), «Свобода и право» (1906), співпраця у періодичних виданнях «Знание», «Отечественные записки» (1818–1884), «Университетские известия» (1861–1919), «Русское богатство» (1876–1918), «Зоря» (1880–1884), «Исторический вестник» (1880–1917), «Киевская старина» (1882–1906), «Громадська думка» (1905–1906), «Слово» (1907–1909), «Голос минувшого» (1913–1923); *культурно-освітнього* (читання публічних лекцій для південних слов'ян від імені слов'янського комітету, для незаможних та малозабезпечених студентів; рецензування гімнастичних програм, активне сприяння благодійним організаціям Києва та інших міст щодо допомоги незаможним студентам, допомога єврейським учням, дітям робітників, сиротам, товариству облаштування жител і поліпшення побуту робітничого класу в Києві й інших містах, підтримка руху жінок за право здобути вищу освіту, участь в організації товариства письменності в Києві для освіти малозабезпеченого населення). Коли Росію охопив голод, І. Лучицький і В. Науменко, за безоплатної участі вітчизняних і закордонних діячів, видали «Киевский сборник в пользу пострадавших от неурожая» (1892), кошти від продажу якого віддали голодуючим. Будучи членом ІІІ Державної думи від Києва (1907–1912 рр.), став активним борцем за українську мову: неодноразово виступав у Думі за українізацію народної освіти в Україні; на захист інтересів української школи; за ведення навчання українською мовою у школах місцевостей з малоросійським (українським) населенням; видання підручників рідною мовою; ведення справ у судах та інших установах українською мовою. Вчений був патріотично налаштований на розвиток української мови серед усього населення.

4. Розкрито загальнопедагогічні погляди І. Лучицького: виступав за реорганізацію освітніх закладів відповідно до національних особливостей українського народу; за обов'язкову жіночу освіту; використання у практиці вітчизняної школи зарубіжного досвіду з метою запозичення кращих освітніх надбань прогресивних країн світу, зокрема Франції та Німеччини; використання у навчально-виховному процесі теоретично розроблених і науково обґрунтованих методів навчання; удосконалення освітньої справи через обґрунтування і поширення ідеї виняткового значення освіти для розвитку суспільства; за необхідність розвитку народної освіти з національним спрямуванням, що передбачало б розвиток української мови, викладання рідною мовою у школах, видання підручників та періодики українською мовою.

Висвітлено особливості методики викладання історії у вищому навчальному закладі І. Лучицьким, який у процесі читання лекцій застосовував науковий підхід з

науковою аргументацією та аналізом історії певної дисципліни, під час семінарських занять знайомив студентів із копіями тих рукописних документів, над якими сам працював; для дослідження пропонував студентам теми, які вимагали неодмінного самостійного пошуку потрібного матеріалу та самостійних висновків щодо поставленої проблеми. Саме така форма здобуття освіти в навчальних закладах України, на думку вченого, мала сприяти розвитку індивідуальних здібностей, пізнавальних можливостей і нахилів студентів, їхньому інтелектуальному розвитку.

З'ясовано, що творча спадщина І. Лучицького, багата на цінні педагогічні ідеї з широкого кола проблем педагогічної науки, була важливим чинником освітнього відродження у складних умовах соціально-економічного та громадського життя України того періоду. Вчений дбав про постійне підвищення якості освіти, розширення її змісту, введення нових навчальних предметів, зокрема, курсів з історії країн Західної Європи; підвищення якості фахової підготовки викладачів на основі конкуренції знань і вмій.

Як гідний приклад для наслідування, І. Лучицький сам володів яскравими дидактичними, академічними, перцептивними, мовними, організаторськими та комунікативними здібностями. Це дало змогу вченому виховати цілу когорту учнів, зокрема, С. Глаголеву-Даніні, Є. Ківлицького, М. Молчановського, В. Мякотіна, Д. Петрушевського, В. Піскорського, Є. Тарле, які перейняли його педагогічний хист та дослідницький нахил, а в подальшому стали видатними діячами освіти, науки та блискучими істориками.

Проте здійснене дослідження не вичерпує усієї проблематики педагогічної і просвітницької спадщини І. Лучицького. Перспективним напрямом наукового розгляду є його внесок у вивчення української історії. Предметом окремої наукової розвідки може бути порівняльний аналіз педагогічних ідей І. Лучицького та інших вітчизняних і зарубіжних педагогів розглядуваної історичної доби.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

1. Матрос О. О. Іван Васильович Лучицький – педагог, просвітник та громадський діяч / О. О. Матрос // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Вип. 3. – С. 284–289.

2. Матрос О. О. Іван Васильович Лучицький – викладач Київського університету святого Володимира / О. О. Матрос // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. Харківського нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди / за заг. ред. акад. І. Ф. Прокопенка, чл.-кор. В. І. Лозової. – Харків, 2011. – С. 146–152.

3. Матрос О. О. І. В. Лучицький у змаганнях за українську мову / О. О. Матрос // Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер. : Пед. науки. – Луганськ, 2011. – № 20 (231). – С. 284–289.

4. Матрос О. О. Громадська та культурно-освітня діяльність І. В. Лучицького у контексті просвітницького руху в Україні (кінець XIX – початок XX століття) / О. О. Матрос // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр.

Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 43, ч. 2. – С. 287–293.

5. Матрос О. О. Педагогічна діяльність І.В. Лучицького в навчальних закладах освіти у кінці ХІХ – на початку ХХ століття / О. О. Матрос // Наукові записки : зб. наук. пр. Сер. : Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 122. – С. 234–241.

6. Матрос О. О. Постать Івана Васильовича Лучицького в історіографії / О. О. Матрос // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГП, 2013. – Вип. 15. – С. 441–444.

7. Матрос О. О. Вивчення Іваном Васильовичем Лучицьким досвіду навчання історії у закордонних відрядженнях / О. О. Матрос // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. – Вип. 10, ч. 1. – С. 267–273.

8. Матрос О. А. Формирование мировоззрения и личности Ивана Лучицкого как педагога (1845–1869) / О. А. Матрос // Вестник Академии знаний. – Краснодар, 2013. – № 3 (6). – С. 138–141.

Опубліковані праці апробаційного характеру

9. Матрос О. О. Педагогічна та просвітницька діяльність Івана Васильовича Лучицького / Ольга Матрос // Удосконалення форм і методів підготовки професійно компетентних працівників освіти : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – Черкаси, 2011. – С. 74–76.

10. Матрос О. О. Редакторська та публіцистична діяльність І. В. Лучицького на шпальтах періодичних видань кінця ХІХ – початку ХХ століття / Ольга Матрос // Пріоритети української науки і техніки : зб. матеріалів конференції – К., 2012. – С. 185–189.

11. Матрос О. О. Проблеми освіти і виховання дітей і молоді у творчій спадщині І. Лучицького / Ольга Матрос // Права дитини: від витоків до сьогодення : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий, 2013. – С. 107–109.

12. Матрос О. О. Діяльність Івана Васильовича Лучицького в третій Державній думі як невід’ємна сторінка в історії України / Ольга Матрос // Розвиток сучасного суспільства в умовах глобальної нестабільності : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. – Одеса : ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2014. – С. 15–19.

13. Матрос О. О. Учень Івана Лучицького – Володимир Піскорський як вихованець новими методами навчання за західноєвропейським зразком / Ольга Матрос // Актуальні питання сучасної педагогіки : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. – Львів : Вид. дім «Гельветика», 2014. – С. 24–28.

14. Матрос О. О. Використання проблемного підходу до викладання історії у Київському університеті Св. Володимира професором Іваном Лучицьким / Ольга Матрос // Пріоритетні напрямки розвитку суспільних наук у ХХІ столітті : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. – Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2015. – С. 39–42.

Праці, які додатково відображають результати дослідження

15. Матрос О. О. Педагогічне краєзнавство Черкащини у підготовці видатних освітян: І. В. Лучицький / Ольга Матрос // Актуальні проблеми археології, історії та історичного краєзнавства Буго-Дністровського межиріччя : зб. наук. пр. / відп. ред.: В. І. Марочко, А. Г. Морозов. – Умань : ПП Жовтий, 2012. – С. 444–448.

16. Матрос О. О. Методичні аспекти у педагогічній діяльності І. Лучицького (друга половина XIX – початок XX століття) / Ольга Матрос // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : збірник статей. – Ялта : РВ КГУ, 2013. – Вип. 40, ч. 2. – С. 133–138.

АНОТАЦІЇ

Матрос О. О. Педагогічна та просвітницька діяльність Івана Васильовича Лучицького (1845–1918). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань, 2016.

У дисертації здійснено цілісне дослідження педагогічної та просвітницької діяльності Івана Васильовича Лучицького (1845–1918) – педагога і просвітника, редактора і видавця, вченого і активного громадського діяча.

Визначено і проаналізовано основні етапи життєдіяльності ученого-просвітника: 1) (1845–1869) – етап формування світогляду та особистості педагога; 2) (1869–1904) – початок активної педагогічної та просвітницької діяльності; 3) (1904–1914) – етап ініціативної політичної діяльності 4) (1915–1918) – період творчої роботи в умовах усамітнення. З'ясовано провідні чинники, які сприяли формуванню педагогічного світогляду та особистості І. Лучицького.

Схарактеризовано зміст і спрямованість просвітницької діяльності І. Лучицького; визначено роль просвітника у розвитку української мови та освіти; розкрито загальнопедагогічні погляди І. Лучицького та висвітлено особливості його методики викладання історії у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: І. Лучицький, педагогічна та просвітницька діяльність, національна освіта, методи і форми навчання.

Матрос О. А. Педагогическая и просветительская деятельность Ивана Васильевича Лучицкого (1845–1918). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины. – Умань, 2016.

В диссертации осуществлен целостный анализ педагогической и просветительской деятельности И. Лучицкого (1845–1918) – педагога, просветителя, редактора и издателя, ученого и активного общественного деятеля.

Выделены и охарактеризованы основные предпосылки формирования мировоззрения и жизненных ценностей ученого-просветителя.

Определены главные этапы педагогической и просветительской деятельности И. Лучицкого: 1) (1845–1869) – формирование мировоззрения и личности педагога;

2) (1869–1904) – активная педагогическая и просветительская деятельность; 3) (1904–1914) – инициативная политическая деятельность; 4) (1915–1918) – период творческой работы в условиях уединения.

Охарактеризовано содержание и направленность просветительской деятельности И. Лучицкого; определена роль просветителя в развитии украинского языка и образования; раскрыты общепедагогические взгляды И. Лучицкого и отражены особенности его методики преподавания истории в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: И. Лучицкий, педагогическая и просветительская деятельность, национальное образование, методы и формы обучения.

Matros O. O. Pedagogical and educational activities of Ivan Vasyliovych Luchytskyi (1845-1918). – Manuscript.

Scientific thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty. – Theory and History Education. – Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. – Uman, 2016.

The thesis is devoted to the pedagogical and educational activities of Ivan Luchytskyi (1845–1918) who was a teacher and an educator, an editor and a publisher, a scientist and an active public figure. The investigation is the integrated research that is firstly presented in the theory and practice of modern science. The main factors influencing the scientist's and educator's outlook formation are determined in the study, such as: ethnic and social environment the scientist originated from, his father's communication with local specialists in Hebrew studies, rabbis, his mother's loyal attitude to national traditions, impact of education of educational institutions that Ivan Luchytskyi graduated from (Kamianets-Podilskyi Male Gymnasium, Kiev First Male Gymnasium, St. Volodymyr Kyiv University), influence of prominent public figures, creative heritage of Ukrainian and foreign scientists, scientific and research activity on the history studying of different world countries and Malorosia history, acquaintance and cooperation with well-known foreign public and cultural leaders.

The main stages of I. Luchytskyi's pedagogical and educational activities have been determined on the basis of scientist's outlook and activity changes were found out, such as: 1) the stage of educator's outlook and personality formation (1845–1869); 2) the beginning of active pedagogical and educational activities (1869–1904); 3) the stage of initiative political activity (1904–1914); 4) the period of isolated creative work (1915–1918).

The analysis of the content and directions of I. Luchytskyi's educational activity allowed distinguishing that it was characterised by national and humanistic orientation and active life position as it was aimed to the spiritual development and self-identification of the Ukrainian people by means of national education. It has been defined that in the condition of continuous limitations and the native language prohibition the educator actively fought for language's legalization and its implementation in various spheres of Ukrainian people's life, but firstly to the use of mother tongue at schools.

It is distinguished that I. Luchytskyi's educational activity was closely connected with cultural and educational, public and charitable activities as the scientist presented

public lectures, actively contributed to charitable organizations in Kiev and other cities to help low-income students, Jewish pupils, workers' children, orphans, the society housing and everyday life conditions of the working class in Kyiv and other cities improvement, participated in the developing of the Public Auditorium in Kiev, supported the women's movement for the right for higher education receiving.

The scientist's educational activity was characterised by his editorial and publicity work which influenced greatly on the activity. Since late 1970s I. Luchytskyi had worked in many daily newspapers and magazines such as "Znanie" ("Knowledge"), "Slovo" ("Word"), "Zorya" ("Dawn"), "Kievskayastarina" ("Kyiv's antiquity"), "Gromadskadumka" ("Public opinion"), "Reforma" ("Reform"), "Kievskiotkliki" ("Kyiv's responses"), "Istoricheskiyvestnik" ("History bulletin"), "Otechestvennyiezapiski" ("Domestic transaction"), "Golosminuvshego" ("Voice of the past"), "Universitetskieizvestiya" ("University news"), "Ustoy" ("Buttress"), "Zemskiy sobor" ("Assembly of the Land"), "Russkoebogatstvo" ("Russian wealth"). He was the editor of the newspapers "Kievskiotkliki" ("Kyiv's responses"), "IzvestiyaKievskoygorodskoydumyi" ("The news of Kyiv city council"), "Svoboda ipravo" ("Freedom and law").

It has been distinguished that I. Luchytskyi expressed the national idea as a component of educational content and learning process including such obligatory requirements as: the necessity of education improvement through the supporting and realizing of education's importance for the society development, the usage of developed scientific and reasonable methods in the educational process, formation of educational process in accordance with principles of nature appropriateness and nationality, ensuring a high professional level of a high school teacher, which the educator understood: the obtaining of teaching methods and learning material by the teacher, having high level of general knowledge, expressing respect and cultural behaviour in communication with students, expressing of own opinion, ability to enrich the program material with additional scientific information to expand students' knowledge. I. Luchytskyi also realized the necessity of female education, the usage of foreign educational experience in the practice of the national school to adapt and implement the best educational achievements of developed countries, especially France and Germany (this activity formed "the scientist's creative laboratory" in which I. Luchytskyi shared his experience, knowledge and methodology of the study with his students, where he created scientific schools and developed research areas), the usage of scientifically developed and reasonable methods in the educational process.

Key words: I. Luchytskyi, pedagogical and educational activity, national education, methods and forms of education.